

УДК 37(09)(438)"1940/1950"

**ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ
І ПРОФЕСІЙНОЇ ШКІЛ У ПОЛЬЩІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД
(середина 40-х – початок 50-х рр. ХХ ст.)**

Герцюк Д. Д.

У статті розглядаються особливості освітньої політики Польщі у сфері загальної і професійної школи у післявоєнний період. Виокремлюються такі головні її напрями, як відновлення діяльності закладів освіти, підготовка педагогічних кадрів, демократизація освітньої галузі. Проаналізовано зміст шкільної реформи, розглянуто основні підходи до розбудови системи професійного шкільництва. Акцентується увага на посиленні ідеологічної складової у вихованні польської молоді.

Ключові слова: освітня політика, Польща, післявоєнний період, реформування освіти, ідеологічна доктрина.

В статье рассматриваются особенности образовательной политики Польши в системе средней и профессиональной школы в послевоенный период. Выделяются такие главные ее направления, как возобновление деятельности учебных заведений, подготовка педагогических кадров, демократизация образовательной отрасли. Проанализировано содержание школьной реформы, рассмотрены основные подходы к развитию профессионального образования. Акцентируется внимание на усилении идеологической составляющей в воспитании польской молодежи.

Ключевые слова: образовательная политика, Польша, послевоенный период, реформирование образования, идеологическая доктрина.

The article highlights the peculiarities of educational policy in Poland in the sphere of secondary and vocational education in the postwar period. Its main directions are singled out: restoration of educational institutions; training of pedagogical staff; democratization of secondary and vocational education. The content of school reform is analysed; basic approaches to the development of vocational education are examined. Attention is focused on strengthening of the ideological component in the Polish youth upbringing.

Key words: educational policy, Poland, postwar period, education reforming, ideological doctrine.

Освіта належить до фундаментальних напрямів державної політики будь-якої країни. Держава визначає освіту як запоруку ефективного розвитку суспільства в економічному, культурному, освітньому та духовному аспектах. Стратегія розвитку національної системи освіти України має формуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, чим забезпечити стійкий рух і розвиток України в першій половині ХХІ століття, інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір [2, с. 3]. Саме тому успішна реалізація державної політики в галузі освіти, яка може тлумачитися як освітня політика, дасть змогу імплементувати вищезазначені напрями.

Пошук нових концептуальних підходів для розвитку вітчизняної освітньої політики зумовлюють зростання наукового інтересу до вивчення досвіду освітніх систем, досягнень у галузі освітньої політики європейських країн, зокрема Польщі. У зв'язку з цим особливу наукову цінність, на нашу думку, становить комплекс питань, пов'язаних із освітньою політикою в Польщі в період 1944–1949 рр., коли ця країна опинилася у сфері радянського впливу, що спричинило, з одного боку,

обмеження суверенітету, а з іншого – глибокі реформи у різних сферах суспільного життя.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблеми реалізації освітньої політики в Польщі на різних історичних етапах вивчали зарубіжні, українські науковці, серед яких О. Альперн, А. Василюк, С. Квятковський, Ч. Кемпський, Т. Лєво-вицький, В. Луговий, Р. Півоварський, Н. Шульга та ін.

Мета роботи – проаналізувати особливості освітньої політики Польщі у сфері загальноосвітнього і професійного шкільництва у післявоєнний період, виявити її значення на формування нової ідеологічної моделі у навчально-виховному процесі.

Важливим є інтерпретація терміна "освітня політика". На думку М. Пенчерського, цей термін може вживатися у двох значеннях. По-перше, освітню політику визначають як політику, що займається питаннями освіти та виховання, по-друге, вищезгаданий термін може вживатися у значенні "наукова дисципліна", що репрезентує теоретичну основу для політичної діяльності в галузі освіти [13, с. 12]. Запропоноване тлумачення "освітньої політики" досить вдало відображає її трансформаційний характер. Слід відмітити, що освітня політика є складним соціальним явищем, яке залежить від багатьох факторів, зокрема політичних важелів у державі, соціально-культурної атмосфери в суспільстві, економічної ситуації та демографічних змін. Саме освітня політика, на наше переконання, охоплює проблеми як всієї системи освіти в глобальному розумінні, так і в практичній реалізації навчального процесу, пошуку оптимальних методів навчання і виховання, маючи при цьому високий коефіцієнт рефлексії в усіх ланках системи освіти.

Встановлення тоталітарних режимів у країнах Східної Європи, зокрема в Польщі, супроводжувалося значними трансформаційними процесами в суспільно-політичному, культурному та освітньому напрямках. Аналізуючи освітню політику в Польщі на початковому етапі її звільнення від німецької окупації, зазначимо, що освітня галузь країни опинилася у вкрай складному становищі. Значними були передусім особові втрати серед учительського персоналу, мали місце масштабні матеріальні збитки. За даними польських дослідників, за роки окупації (1939–1945 рр.) загинуло близько 20 тис. осіб, зруйновано третю частину шкільних будівель, спустошеними стали практично усі бібліотеки, лабораторії разом з необхідним обладнанням, навчальними посібниками та навчально-методичною літературою [15, с. 36].

Відродження діяльності освітньої галузі Польщі у другій половині 40-х рр. значною мірою опиралося на здобутки довоєнного шкільництва. Це стосувалося, зокрема, широкого залучення до різноманітної праці в освітніх установах педагогічного персоналу II Речі Посполитої.

Як відомо, у липні 1944 р. Радянська армія досягла польських теренів, звільнивши Білостоцьке, Люблінське, Жешувське воєводства, а в кінці серпня вийшла в район Вісли. 21 липня 1944 р. у Хелмі був створений тимчасовий орган виконавчої влади у Польщі, яким став Польський комітет національного визволення (ПКНВ). До його складу увійшли представники різних політичних партій – Польської робітничої партії, Союзу польських патріотів, Польської соціалістичної партії та ін., ідейно об'єднаних загалом на комуністичних постулатах.

22 липня 1944 р. ПКНВ прийняв так званий Липневий маніфест, у якому була проголошена програма побудови народно-демократичної Польщі. Передбачалося здійснити низку першочергових заходів щодо відбудови промисловості, транспорту, засобів зв'язку, проведення аграрної реформи [8, с. 11]. Чільне місце у цьому програмному документі посіли і питання повноцінного функціонування освітньої галузі. Акцентувалося, зокрема, на необхідності якнайшвидшого відновлення на визволених територіях обов'язкового навчання дітей шкільного віку, забезпечення учнів безкоштовною освітою на всіх ступенях шкільної освіти тощо.

Для керівництва шкільними справами у листопаді 1944 р. при ПКНВ створено спеціальний відділ освіти, керівником якого став професор педагогіки Ягеллонського університету С. Скужешевські. Під його орудою була здійснена структурна розбудова цього відділу, створені окремі підрозділи – загальний, шкільної реформи, бібліотечної справи тощо. Робота новоствореного органу спрямовувалася на вирішення таких першочергових завдань, як ліквідація неписьменності,

демократизація шкільної системи та ідейно-політична переорієнтація школи та всього змісту освіти.

Одним із пріоритетів діяльності відділу освіти стала розробка концепції освітньої реформи та її практична реалізація. Вже 1 січня 1945 р. відділ освіти був перейменований на Міністерство освіти, керівником якого став відомий польський освітній діяч, фундатор підпільної освіти в Польщі в період німецької окупації Ч. Вицех. Створений при Міністерстві освіти спеціальний департамент шкільної реформи активно продовжив розпочату справу реформування польської освіти. Були визначені три основні вектори: зміна організаційної структури шкільництва, внесення змін до навчальних програм, створення найнеобхідніших умов для якнайшвидшої реалізації реформи.

Відмітимо той факт, що темпи просування шкільної реформи не були такими швидкими, як того очікувалося. Далася взнаки відсутність фахівців реформаторського спрямування, оскільки значна кількість представників польської інтелігенції, прихильників демократичних перетворень в освіті (Х. Ровід, М. Одживольський, В. Спасовський та ін.) загинули в результаті масових репресій з боку німецько-фашистської окупаційної влади 1939–1944 рр.

Тим не менше у квітні 1945 р. був підготовлений проект шкільної реформи і представлений для обговорення на загальнопольському освітньому з'їзді, що відбувся 18–22 червня 1945 р. у Лодзі. Основною новелою цього законопроекту стало запровадження обов'язкової безкоштовної 8-річної школи як бази для подальшого навчання учнів у 3-річних загальноосвітніх ліцеях або інших професійних закладах освіти [11, с. 246–247].

У контексті реалізації освітньої політики у сфері основної загальноосвітньої школи необхідно акцентувати увагу на скасуванні ступеневості її організації (довоєнна основна школа мала три організаційні ступені з відповідними навчальними програмами). Міністерство освіти своїм рішенням скасувало ступеневість цих закладів та було запроваджено єдину навчальну програму в основній загальноосвітній школі [6].

Зазначимо, що освітня політика післявоєнного періоду корегувалася значним впливом ринку праці. Це стосувалося насамперед проблеми підготовки педагогічних кадрів, вирішення якої стало одним із пріоритетних напрямків діяльності освітнього відомства Польщі. За даними доповідної записки станом на 1946–1947 н. р., загальноосвітні та професійні заклади освіти потребували близько 10 тис. вчителів. Крім того, 13 % з 66 тис. працюючих учителів у країні не мали відповідної учительської кваліфікації [15, с. 19]. Цей виклик Міністерство освіти намагалось розв'язати різними способами: шляхом скорочення навчання у педагогічних ліцеях до 2-х років, організації річних курсів для підготовки вчительських кадрів, організації 6-тижневих курсів для випускників ліцеїв, 3-місячних курсів для випускників гімназій.

Паралельно з реалізацією освітньої політики у сфері основної школи та підготовкою педагогічних кадрів нова влада у Польщі посилила увагу до розбудови професійного шкільництва. Все більшого значення набували постулати про важливість отримання якісної професійної освіти, підготовки кваліфікованих кадрів для відбудови та розвитку національної економіки. На особливу увагу заслуговує декрет про професійне шкільництво від 3 лютого 1947 р., у якому йшлося про обов'язкове залучення молоді до навчання в професійних закладах освіти різних типів, якщо ті не вступили до жодного закладу після закінчення основної школи [4]. Повний навчальний курс тривав три роки та щотижневе навантаження визначалося в обсязі 18 годин.

Підкреслимо, що 4-річні, а пізніше 5-річні професійні школи за досить короткий період зрівнялися у своїх правах із середніми загальноосвітніми закладами, видаючи випускникам свідоцтва про закінчену повну середню освіту та надаючи право молоді вступати до закладів вищої освіти. Про зростання попиту на професійну освіту свідчать і статистичні дані. Так, пропорційне співвідношення кількісних показників учнівського контингенту в середніх загальноосвітніх та професійних закладах освіти виглядало таким чином: 1938–1939 рр. – 1:1; 1947–1948 рр. – 1:1,5; 1951–1952 рр. – 1:3 [16, с. 20].

Реформування професійної освіти відбувалося пришвидшеними темпами, про що свідчить створення у 1949 р. Центрального управління професійної освіти. Як

зазначає Ч. Кемпський, нова система включала дворічні основні профшколи для підготовки кваліфікованих робітників фізичної праці з неповною середньою освітою і чотирирічні технічні ліцеї, які готували працівників розумової праці і надавали свідоцтво про повну середню освіту (матуру) [1, с. 41].

В контексті реалізації освітньої політики у Польщі у повоєнну добу звернемо увагу на таку важливу її характеристику, як демократизація середньої та професійної освіти. Як ніколи в довоєнній Польщі, доступ до навчання в середніх загально-освітніх та професійних школах отримала сільська молодь. Для розбудови системи закладів середньої ланки у сільській місцевості був використаний досвід організації так званих підпільних установ, що створювалися у період німецько-фашистської окупації 1939–1944 рр. Це сприяло в цілому формуванню рівних можливостей для польської молоді з сільських місцевостей отримувати середню освіту [9, с. 171].

Варто відмітити, що освітня політика, яка реалізувалася в Польщі новою владою в перші післявоєнні роки, мала у загальних рисах прогресивний характер. Про це свідчать окремі статистичні дані. Якщо у 1945–1946 н. р. близько півмільйона дітей шкільного віку не змогли відвідувати школу з різних причин, у тому числі і через зруйнування шкільних приміщень, то уже в 1947–1948 н. р. ця цифра складала 160 тисяч осіб [3, с. 96].

Поворотним моментом у освітній політиці став січень 1947 р., коли в результаті сфальшованих виборів до Сейму змінилася суспільно-політична ситуація в країні. Новим міністром освіти був призначений професор С. Сжжешевські, який ініціював ідеологічний наступ у шкільництві. В освітній сфері почали відбуватися радикальні зміни, які стали повністю базуватися на ідеологічних засадах радянської освітньої моделі. Зокрема, функціонерами міністерства проводились інспекції закладів освіти по всій країні, результатом яких стали висновки про те, що "... вчителі дуже часто не розуміють ідеологічної спрямованості та змісту нових програм, користуються довоєнними підручниками, дотримуються засад аполітичності школи, а все це стоїть на перешкоді реалізації виховних завдань в умовах державної освітньої політики" [10, с. 176].

Ідеологічного забарвлення набув зміст шкільної освіти. Так, у навчальних програмах для 8-річної основної школи, які були опубліковані наприкінці 1947 р. [14], основний акцент робився на викладанні трьох ключових дисциплін: польської мови, історії та науки про сучасну Польщу. До викладання останньої приділялася особлива увага. Підтвердженням цього став циркуляр Міністерства освіти від 10 грудня 1947 р., у якому йшлося про особливу роль цього предмета в навчально-виховному процесі та про залучення до його викладання найбільш фахових, авторитетних та ідеологічно перевірених педагогів [9, с. 175]. Цікавим, на наш погляд, є змістове наповнення згаданої дисципліни. У ході її викладання школярів ознайомлювали з особливостями функціонування державних та громадських інституцій, засобів масової інформації, розвитку міжнародних відносин сучасної Польщі, акцентуючи при цьому особливу увагу на ідеологічній складовій виховання молоді та її ролі в розбудові нової соціалістичної держави.

Важливим фактором у подальшій реалізації освітньої політики в країні досліджуваного періоду став Об'єднавчий з'їзд Польської робітничої та Польської соціалістичної партій у грудні 1948 р., який окреслив для освітньої галузі нові орієнтири. На з'їзді було прийнято низку документів, зокрема "Ідеологічну декларацію" Польської об'єднаної робітничої партії, що підтвердила правильність і закономірність обраного Польщею соціалістичного шляху розвитку, а також план економічного розвитку та будівництва підвалин соціалізму в Польщі на 1950–1955 рр. "Умовою створення соціалістичної культури в Польщі, одночасно з розвитком значної кількості культурних інституцій в місті та селі, – підкреслювалося в документі, – є: повна ліквідація неписьменності; подальша розбудова шкіл усіх типів, особливо професійних; виховання нових учительських кадрів та покращення добробуту вчителів; ідеологічне переозброєння школи" [5, с. 16].

Зауважимо, що проведені фахівцями підрахунки дали змогу підсумувати необхідну кількість спеціалістів для реалізації завдань плану економічного розвитку. За період 1950–1955 рр. у системі професійної освіти ставилося за мету підготувати 24 тис. інженерів, 72 тис. техніків, 600 тис. кваліфікованих робітників [12, с. 71]. Проте, як з'ясувалося, виникли певні протиріччя між напрямками розвитку освітньої

політики, прийнятими влітку 1945 р. на загальнопольському освітньому з'їзді у Лодзі та соціально-економічними пріоритетами держави, що означилися наприкінці 1948 р. Запровадження обов'язкової восьмирічної освіти для польської молоді, як виявилось, не могло бути зреалізоване в контексті нових реалій, пов'язаних із виконанням економічного плану розвитку країни. Держава потребувала щороку значної кількості кваліфікованих робітників, а через подовження строку навчання в основній школі це було неможливо виконати. Тому постала потреба скоротити на один рік навчання в основній загальноосвітній школі, при цьому наголошувалося на "органічному" зв'язку школи цього типу із 4-річним ліцеєм.

Нова структура польської системи освіти була затверджена міністром освіти та стала запроваджуватися з 1948–1949 н. р. [7]. За цієї схеми освіти відбулося об'єднання 7-річної основної загальноосвітньої школи з гімназіями та ліцеями, в результаті чого створювалася одинадцятирічна загальноосвітня школа. Навчальні програми ділилися на три рівні. Перший рівень включав I–IV класи і передбачав закладання в учнів основ наукових знань; на другому (V–VII класи) – мало місце поглиблення учнями отриманих знань із навчальних дисциплін; на третьому (VIII–XI класи) – здійснювався систематичний цикл викладання. Підкреслимо, що навчальні програми ґрунтувались на таких ключових принципах, як урахування досягнень сучасної науки та матеріалістичного світогляду, тісної єдності освітніх та виховних цілей, посилення ідеологічної роботи з вихованцями як фундаменту будівництва соціалістичної Польщі.

Слід наголосити, що внесення змін у зміст навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах освіти викликали неабиякі дискусії не лише серед батьків, але й вчителів. Особливо велике занепокоєння та обурення викликала тотальна ідеологізація навчально-виховного процесу, популяризація марксистсько-ленінського вчення. Це стало головною причиною того, що процес упровадження ідеологічної освітньої політики у Польщі здійснювався надзвичайно повільно.

Проведений аналіз різних наукових джерел дає підстави для висновку, що освітня політика у Польщі, яка здійснювалася новою прорадянською владою у перші післявоєнні роки, була спрямована на ліквідацію наслідків Другої світової війни, у тому числі відбудову освітніх установ, відновлення функціонування закладів освіти всіх рівнів, підготовку педагогічних працівників, демократизацію середньої та професійної освіти тощо. Значна увага приділялася реформуванню польської системи освіти у досліджуваний період, зокрема в 1945 та 1947 рр., наслідком якої стали зміни традиційної структури загальноосвітньої та професійної школи. Прийнятий вектор країни в бік промислового розвитку передбачав масштабні зміни в професійному шкільництві, до лав якого намагалися масово залучати польську молодь. Зміна політичної орієнтації Польщі у післявоєнний період призвела до насадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх та професійних закладів освіти ідеологічної моделі, наближеної до радянського комуністичного зразка.

Література

1. Кемпський Ч. Системи освіти та їх зміни у післявоєнний період у Польщі та інших країнах Європи / Чеслав Кемпський // Освіта й виховання в Польщі й Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Ніжин, 20–22 травня 1998). – Ніжин : НДПУ, 1998.

Ч. 1 / упоряд. і заг. ред. Є. І. Коваленко. – 1998. – С. 36–44.

2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.president.gov.ua/documents/15828.html> (23.12.14). – Назва з екрана.

3. Bielecki F. Rola oświaty w rozwoju Polski Ludowej / F. Bielecki // Osiągnięcia i problemy rozwoju oświaty i wychowania w XX-leciu Polski Ludowej: zbiór studiów / pod red. Bogdana Suchodolskiego. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966. – S. 90–112.

4. Dekret w sprawie zmiany ustawy z 29 marca 1937 o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół kształcących zawodowych // Dziennik Ustaw RP. – 1947. 14, poz. 52.

5. Dobosiewicz St. Czynniki kształtujące system oświatowy w Polsce / St. Dobosiewicz // Nowa Szkoła. – 1964. – № 7/8. – S. 16–28.

6. Instrukcja o organizacji roku szkolnego 1945/46 // Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty. – 1945. – № 2, poz. 62.
7. Instrukcja Ministerstwa Oświaty z dnia 4 maja 1948 roku w sprawie organizacji roku szkolnego 1948/49 w szkolnictwie ogólnokształcącym // Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty. – 1948. – № 5, poz. 86.
8. Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego / pod red. W. Skrzydło. – Lublin : Wydawn. Lubelskie, 1979. – 46 s.
9. Mauersberg S. Demokratyzacja szkolnictwa polskiego w latach 1944–1948 / S. Mauersberg // Rozprawy z Dziejów Oświaty. – 1974. – № 17. – S. 161–183.
10. Mauersberg S. Walka o kierunek pracy wychowawczej szkoły polskiej w latach 1944–1948 / S. Mauersberg // Rozprawy z Dziejów Oświaty. – 1972. – № 5. – S. 155–186.
11. Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi, 18–22 czerwca 1945 / red. S. Świdwiński ; kom. red. W. Bieńkowskie, Ministerstwo Oświaty. – Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1945. – 268 s.
12. Pęcherski M., Świątek M. Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917–1977: podstawowe akty prawne / M. Pęcherski, M. Świątek. – Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, 1978. – 410 s.
13. Pęcherski M. Polityka oświatowa. Zarys problematyki / M. Pęcherski. – Wrocław : Wydaw. PAN, 1975. – 260 s.
14. Program nauki w 8-letniej szkole podstawowej: (projekt) / Ministerstwo Oświaty. – Warszawa : Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1947. – 715 s.
15. Raport o stanie oświaty w PRL / pod red. J. Szczepańskiego. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – 180 s.
16. Rocznik statystyczny szkolnictwa 1944/45–1966/67. – Warszawa : Główny Urząd Statystyczny, 1967. – 890 s.